

**MECLİS ZABITLARINA GÖRE
MİLLÎ MÜCADELE'DE
İSTANBUL HÜKÜMETİ'NİN TUTUMUNA KARŞI
TEPKİLER VE YORUMLAR**

Doç. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN*

İsmail FİLİZ**

ÖZ: Büyük Millet Meclisi, iç ve dış unsurların yaratmış olduğu belli başlı sıkıntılar ile karşı karşıya kalmış, işgalci güçlerin etki ve kontrolü altında bulunan İstanbul Hükümeti ile münasebetlerde de bulunmuş, büyük bir azim ve kararlılık içerisinde mücadele etmiştir.

Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümeti ile resmî haberleşmelere son vermiş, tehcir nedeniyle çeşitli şekilde zarar görenlerin ailelerine maaş bağlatarak onlara sahip çıkmış, Millî Mücadeleye ve Osmanlı Devleti'ne oldukça zararı bulunan Damat Ferit Paşa'yı önce Osmanlı Devleti vatandaşlığından çıkarmış ardından da İstiklal Mahkemeleri aracılığıyla idama mahkûm etmiş, Sevr'in ön taslağı kabul edilen antlaşmaya Saltanat Şûrasında olumlu tavır alanların vatan haini sayılmasına ilişkin düzenlemeler yapmıştır.

Ankara Hükümeti, 5 Kasım tarihinde İstanbul'da fiili yönetimi ele alarak, ülkenin tamamında söz sahibi olmuştur. Bu mücadele, Halife Vahdettin'in 16 Kasım 1922'de İstanbul'u terki ile sonuçlanmış ve yabancı unsurların da bu durumu kabul etmekten başka bir çaresi kalmamıştır.

Anahtar Kelimeler: TBMM Birinci Dönem Müzakereleri, Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümeti, Saltanat Şûrası, Vatan Haini.

---

* Ahi Evran Üni. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Böl., yozucetin@ahievran.edu.tr

** Ahi Evran Üni. SBE yüksek lisans öğrencisi, isorr06@hotmail.com

**The Reactions And Opinions In The National Assembly
Session Records Towards The Istanbul Government's Attitude
During The National Struggle Period**

ABSTRACT: The Grand National Assembly had encountered numerous obstacles stemmed by the internal and external issues; at the same time the İstanbul Government had been under the influence and domination of the occupying forces; however the Grand National Assembly had been able to maintain communication with the İstanbul Government. The GNA had been able to fight against with all of the obstacles with a significant force and determination

The Ankara Government had terminated official communication with the İstanbul Government; had financially supported the families that had suffered in various ways due to forced emigration. Finally Damat Ferit Pasha, –who had betrayed the National Struggle and the Ottoman State, had been expelled from the citizenship and than sentenced to death by the İstiklal Courts. At the same time, those who were in favor of the Sevri treaty had been announced as traitors of the country. A law had been issued for those people as well.

The Ankara Government had officially siezed control in İstanbul on November the 5th, and thus had consolidated its political power over the rest of the country, and this struggle had resulted with the departure of Vahdetin the Caliph from İstanbul on 16 November 1922. Finally, the foreign forces/states had no choice but to accept the new situation.

Key Words: The First Term Negotiations at the TGNA, Ankara Government, İstanbul Government, Palace Council, Traitor.

Giriş

Bu araştırma ve incelemenin amacı, müzakereler temelinde Millî Mücadele dönemindeki İstanbul Hükümeti'nin tutumuna karşı tepki ve yorumları tahlil edip, Büyük Millet Meclisi'nin idealizmini, vatan sevgisini, bağımsızlık aşkını, siyasî olgunluğunu, millî egemenlik ve halkçılık ilkelerine tartışmasız bağlılığını ortaya koyarak, Millî Mücadele'nin başarı ile neticelendirilmesinin felsefesini ve stratejisini belirlemeye yöneliktir.

Çalışmada, Büyük Millet Meclisinin, iç ve dış unsurların yaratmış olduğu belli başlı sıkıntılar ile karşı karşıya kalması, işgalci güçlerin etki ve kontrolü altında bulunan İstanbul Hükümeti ile olan münasebetleri üzerinde durulmuş, çalışmanın adı “Millî Mücadele Döneminde İstanbul Hükümeti'nin Tutumuna Karşı Meclis Celse Zabıtlarında Tepkiler ve Yorumlar” olarak belirlenmiştir.

Tespit edilen ve sınırlandırılan bu çalışmada, TBMM Zabıt Cerideleri, Meclis faaliyetlerinin yürütülmesi sırasındaki bütün konuşma ve davranışları ihtiva etmesi, zamanın politik şartları hakkında bilgiler vermesi nedeniyle esas alınmış, TBMM Kavanin Mecmuası, Düstur ve resmî yayınlara da yer verilerek, telif ve tetkik eserlerden de istifade edilmiştir.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi, belirli cephelerde zaferler kazanılmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin yenilmesini tespit etmiş ve İtilaf Devletleri, Mütareke ile elde ettikleri menfaatleri hukukileştirerek meşru hale sokmak ve İstanbul Hükümetini, kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmek istemişlerdi (Bayur 1973: 60; Afetinan 1962: 159).

İstanbul Hükümeti'nin durumu karışık bir halde idi. İttihatçıların kuvvetten düşmesiyle padişah iktidarı yeniden ele geçirmiş ve hükümetin siyasetini yakından etkileyecek bir duruma gelmişti. İşbaşına geçen kabineler İtilaf Devletleri ile özellikle de İngiltere ile işbirliği yaparak daha kazançlı çıkacaklarını düşünüyorlardı (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1 2008: 157).

Anadolu halkı tarafından İstanbul Hükümeti ve Sarayın, İtilaf Devletleri'nin tutumuna karşılık, ülkesini ve namusunu muhafaza etmek amacıyla ülkenin muhtelif yerlerinde “*Redd-i İlhak*”, “*Redd-i İşgal*”, “*Muhafaza-i Hukuk*”, “*İstihlas-ı Vatan*” ve “*Müdafaa-i Hukuk*” gibi siyasi, “*Kuvâ-yı Milliye*” adı altında da askerî ve silahlı direniş teşkilatları oluşturulmakta, kongreler toplanmakta idi (Tevetoğlu 1991: IX). Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri ve kongrelerle Anadolu halkının teşkilâtlandırılması mümkün hale gelmişti (Çoker 1994: 4).

Meclis-i Mebusan'ın 17 Şubat'ta Misâk-ı Millî'yi onaylaması (Küçük 2005: 78), meşrutiyetçi ve barışçıl bir talep olarak dikkati çekmekte (Akın 2008: 44) olup, ancak 16 Mart 1920'de İstanbul'un İngilizler tarafından resmen işgal edilmesi ile bütün kurumlar ele geçirilmiş bulunmakta idi.

Heyet-i Temsiliye tarafından fiilî bir hükümet olarak millî irade ele alınmış (Bıyıkoğlu 1960: 643) millî ve mahallî kongrelerde alınan kararlar titizlikle yerine getirilip, “*Geçici Hükümet*” görevi ifa edilmiş ve 19 Mart 1920 tarihli “*İntihâbât Tebliği*”nin yayınlanmasıyla yeni Türk devletinin kuruluşuna giden hukukî yol açılmıştı (Atataürk 2006: 288; Turan 1992: 122).

23 Nisan 1920 Cuma günü, “*Makamı muallay-yı hilafet ve saltanatı ve memalik-i mahrusa-i şahaneyi yed-i ecanipden tahlis ve*

taarruzatı def' maksadına matuf olarak teşekkül eden..." (TBMM Kavanin Mecmuası D:1, C:1, 1943: 2) Büyük Millet Meclisi toplanmıştı.

1. 23 Nisan 1920 TBMM'nin Açılışından 10 Ağustos 1920 Sevr Antlaşmasının Saltanat Şûrasında Onaylanmasına

Türk ulusunun kendi egemenliğini bütünüyle kendi eline aldığı ilk açıklaması ve müjdecisi olan açılış konuşmasını en yaşlı üye olması nedeniyle Mehmet Şerif Bey (Sinop) yapmış, (TBMM ZC D:1, C:1, 1954: 2) TBMM, İstanbul'dan gelen mebuslarla birlikte toplam 337 milletvekili bulunması gerekirken 115 mebusun katılımıyla çalışmalarına başlamıştı (Ergil 1981: 193).

Mustafa Kemal Paşa Meclisin toplandığını, yeni seçimlerle evvelce seçilenlerin eşit yetkide görev ifâ edeceğini belirttiği konuşmasını yapmış, ardından seçim tutanaklarının incelenmesi için komisyon teşkili önerilmişti. Geçici Başkanlık Divanı oylaması, kâtip ve tutanakların incelenmesi için 15'er kişiden oluşan iki komisyon seçilmişti.

Meclis, sözü edilen ana kadar usule ilişkin işlemler ve bunların tartışması ile meşgul olmuş, Meclisin hangi meselelerle karşı karşıya bulunduğu ve içinde bulunulan durumun açıklanması zamanı geldiğini gören Mustafa Kemal Paşa, Mütarekeden Meclisin açılmasına kadar geçen zaman içindeki siyasî durumu anlatan konuşmasını yapmıştı. Konuşma sonrası Başkan, Mustafa Kemal Paşa'nın hükümet teşkilinin zorunluluğuna dair önergesini oya sunmuş, (TBMM ZC D:1, C:1, 1959: 8-35) öneri çoğunlukla kabul edilmişti.

24 Nisan 1920'de de Meclis Başkanlık Divanı oluşturulmuş ve Meclis Başkanlığı'na getirilen Mustafa Kemal Paşa tarafından bir önerge verilmişti (TBMM ZC D:1, C:1: 32; Atatürk 2006: 293). Önerge, Heyet-i Temsiliye'nin o ana kadarki geçen süre zarfında maddî ve manevî büyük sorumluluklar yüklendiği, artık bu sorumluluğun Meclisçe yüklenilmesi gerektiği ile ilgili sarf edilen cümlelerden sonra kabul edilmişti (TBMM ZC D:1, C:1, 35-37). Bu önergenin kabul edilip Meclis kararı haline gelmesi neticesi TBMM, 1 nolu karar ile kendi kuruluşunu tamamlamıştı.

Meclis Başkanlığına seçilen Mustafa Kemal Paşa 24 Nisan 1920 tarihli 2 nolu Meclis oturumunda Temsilciler Kurulu Başkanı ve Meclisin kurulmasında büyük çaba harcayan bir lider olarak uzun bir konuşma yapmış, Meclisin yapısı, çalışmaları ve devlet işlerini yürütecek bir hükümet oluşturulması ile ilgili sunulan önerge Mecliste tartışılmış ve kabul edilmişti (TBMM ZC D:1, C:1: 8-35; Atatürk 1984: 588, 320-321; Tanör 2001: 236; *Düstur* 1929: 6; TBMM ZC D:1, C:1: 167, 173-176, 184-189; Velidedeoğlu 1990: 30-31).

Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa, ilki; Mondros Mütarekesi'nden Erzurum Kongresi'ne kadar geçen zaman zarfındaki duruma dair, ikincisi; Erzurum Kongresi'nden İstanbul'un işgal edildiği 16 Mart 1920 tarihine kadar, üçüncü safhası da 16 Mart'tan TBMM'nin açılışına kadar olan duruma dair olmak üzere üç devre halinde uzun ve ayrıntılı bir konuşma yapmıştı (TBMM ZC D:1, C:1, 1954:8-16, 26-30, 33-35, 8-16, 18, 28; Akşin 1990: 416).

Mustafa Kemal Paşa bu hususların ardından Mecliste 24 Nisan 1920 tarihinde mevcut iç ve dış siyasal gelişmeleri değerlendirmek için gizli oturuma geçerek konuşmasına devam etmiştir. Konuşmasında; düşmanların emellerini gerçekleştirebilmek için oluşturulacak kuvvetlerin farkında olduğunu İstanbul muhitinde düşmanlara, düşmanlardan daha çok hizmet edenlerin bulunduğunu (TBMM GZC C:1, 1980: 7), bu durumun devlet içerisinde asayişsizliğe delalet edecek durumlara dönüşeceğini, vaziyetin bu şekilde devam etmesi halinde iki şeyden birine karar vermek lazım geldiğini bunlardan ilkinin; İstanbul muhiti Ferit Paşa Kabinesinin kabul ettiği bazı şeyleri kabul etmenin şerefi hayatı ve her şeyi bırakmak kadar kötü bir durum olduğu, bunun İngilizlere teslimiyet olarak anlaşılması gerektiği ve o zaman yapılacak bir şeyin olmadığıdır. İkincisinin ise; milleti millet olarak insanı insan olarak namus ve şerefi ile yaşatmak için kabul edilecek nokta ve esasın mevcut kuvvet ve vesaitimizi kontrol ederek imhaya çalışan düşmanların düşmanca olan emellerinin kırılması olduğu idi. Mustafa Kemal Paşa, merkezle anlaşmak hususunda "*merkez demek yani makarrı saltanat ve hilafet olan İstanbul demektir*". Bugün İstanbul demekle Londra demek arasında hiçbir fark yoktur" (TBMM GZC C:1: 8) diyerek, İstanbul'un fiilen düşmanın işgalinde ve ne denli tehlikeli bir bölge olduğunu belirtmekte, iç siyasî ortamda İstanbul ile irtibata geçilemeyeceği geçilse de pek fayda sağlanamayacağı, millete istiklal temin edeceği güne kadar bir fert olarak bütün mevcudiyeti ile çalışmaya mukaddesatı namına söz verdiğini ifade etmekte idi.

TBMM'nin açılmasına müteakip milletvekilleri olanı biteni anladıktan sonra millete, devletin içinde bulunduğu durumu, yaşanan gelişmeleri anlatmayı gerekli görerek 25.4.1920'de bir beyanda bulunmuşlardı. Hamdullah Suphi Bey (Antalya) tarafından okunan bu beyanda; İngilizler tarafından satın alınan bazı hainlerin, milleti birbirine düşürmek amacıyla halkı aldatmak için her türlü yalana başvurdukları, ülkenin muhtelif yerlerinin (Antalya, Adana, Antep, Maraş, İzmir) düşmanlar tarafından işgali üzerine silahına sarılan dindaş ve millettaş kişileri insanları birbirine düşürmek için Padişah ve halifeye isyan sözünü ortaya attıkları, Padişah'a ve Halifeye isyan sözünün bir yalandan ibaret olduğu, bundaki amacın da vatani müdafaa eden kuvvetleri aldatılan

Müslümanların elleriyle mahvetmek ve memleketi sahipsiz ve savunmasız olarak bırakmak olduğu, vatanın kurtulması için İngiliz casuslarının halkı aldatmak için ortaya attığı yalanlara inanılmaması gerektiği dile getirilmekte idi (TBMM ZC D:1, C:1: 60).

İstanbul Hükümeti ile resmî haberleşmelere son verilmesine ilişkin; 29 Nisan 1920 birleşiminde Dr. Adnan Bey (İstanbul) ve Cami Bey (Aydın) Başkanlığa bir öneri sunarak, İstanbul'un işgal tarihi olan 16 Mart 1920 tarihinden itibaren yabancıların etkisi altına giren İstanbul Hükümeti'nin bundan böyle yapacağı siyasî ve ticarî anlaşma ve sözleşmelerin geçersiz sayılmalarını istemişler, bu öneriyi, konusu aynı nitelikli olan Hüseyin Avni Bey (Erzurum) ve yedi arkadaşının verdikleri önergeler takip etmişti. Her üç önerge Adliye ve Hariciye Encümenlerine gönderilmiş, her iki encümen konuyu ayrı ayrı değerlendirerek görüşüp iki tasarı hazırlamışlardı. Tasarıların genel kurulda görüşülmesine 4 Mayıs 1920 birleşiminde başlanmış, Adliye Encümeni adına konuşan Refik Şevket Bey (Saruhan), Dr. Adnan ve Cami Beylerle Hüseyin Avni Bey'in önerilerini birlikte görüşerek birleştirdiklerini, ancak uzun olan kanun adını kısaltmakla beraber ikinci öneride söz konusu fetvaların da geçersiz sayılması hakkındaki kaydın, fetvaların İslâm ümmetinin bütününe içermesi itibarıyla amacı aştığı düşünülerek tasarıya koymadıklarını, ayrıca Hariciye Encümeni tarafından İstanbul'un işgal tarihi olan 16 Mart 1920'yi kararların geçersiz sayılmaya başlangıç olarak alındığını belirtiyordu (TBMM ZC D:1, C:1: 145).

Hariciye Encümeni Sözcüsü ve öneri sahiplerinden Hulusi Bey (Karahisarısahip), geçersiz sayılacak konular için biri Mütarekenin imzalandığı 30 Ekim 1918, diğeri İstanbul'un işgal edildiği 16 Mart 1920 olmak üzere iki tarih tespit ettiklerini, bunun siyasî ve hukukî zorunluluk olduğunu, esasen getirdikleri birinci maddede bu iki tarih arasında hükümetçe yapılan anlaşma ve verilen kararlardan Meclisin onayı alınmayanların geçersiz sayıldığını ifade etmiştir. Arkasından bunlardan uygun görülenlerin Meclisce onanmak suretiyle yürürlüğe konulabileceğini, gizli olanların geçersiz sayıldığını, İstanbul Hükümeti'nin asker toplamak, Anadolu ve Rumeli'de millet aleyhinde kışkırtma ve kandırma için millet hazinesinden harcadığı paralar ve ayrılmış ödeneklerden dolayı sorumlu sayılarak kendilerine ödettirileceği ve milletin kaderine el koymuş olan Büyük Millet Meclisi'nin memleketin geleceğini belirlemek, barış yapmak ve bu amacı sağlamaya yönelik olarak gerekli yerlere temsilci göndermenin hakkı olduğu itibarı ile konunun bütününe kapsadığını dile getirerek Encümen Tasarısını savunuyordu (TBMM ZC D:1, C:1: 205-207).

Esaslar üzerinde diğer milletvekillerinin de mütalaaları söz konusu idi. Bunlardan söz alan Celal Bey (Saruhan), zor şartlar altında imza

edilmiş olan Mütarekenin namuslu bir biçimde uygulanmadığını, Hariciye Encümeni Tasarısındaki başlangıç tarihi ve içerdiği hükümlerin daha uygun düştüğünü, Dr. Abidin Bey (Lazistan), Celal Bey'in düşüncelerine katıldığını, Mütarekeden sonraki hükümetlerin de millet aleyhine yaptıklarını geçersiz saymayı, kendileri ve düşmanlar için harcadıklarını geri almanın gerekli olduğunu, Şeyh Servet Efendi (Bursa), hareket noktasının kayıtsız şartsız bağımsızlık olduğunu bu ilkeden hareketle çözüm aranmasını, esasen milletin de Mütarekeye razı olmadığını, zorunlu olarak sustuğunu, ancak artık susmanın geride kaldığını dile getiriyordu. Daha sonra, müzakerenin devamı görüşmelerin yeterliği ve Hariciye Encümenince düzenlenen tasarının esas alınması kararlaştırılarak 6 Mayıs tarihine bırakılmıştı (TBMM ZC D:1, C:1: 205-209).

6 Mayıs birleşiminde “*Mütarekenin Tarihi Akdinden İtibaren Meclis-i Millinin Tasdik ve Tasvibine İktiran Ettirilmeyen Bircümle Muahedat, Mukavelat, Ukudat ve Mukarreratın Muteber Olmayacağına Dair*” olan tasarı ile ilgili kanunun başlığı üzerinde durulmuştur. Bu konuda söz alan Yusuf Kemal Bey (Kastamonu), Kanunun yalnız içte değil dışta da etkisi olacağından bu konuda çok düşünmek, acele bir karara varmamak gerektiğini söyleyerek başlıkta yer verilen terimler üzerinde geniş açıklamalar yapmış, söz alan diğer milletvekillerin aydınlanma niteliğinde konuşmalarından görüşmelerin yeterliği ve Nuri Bey (Bolu)'in Kanun Tasarısının İcra Vekilleri Heyetinde incelenerek düzenlenecek şeklinin yeniden görüşülmesine dair önerisi kabul edilmişti (TBMM ZC D:1, C:1: 223-232).

17 Mayıs birleşiminde, tasarı için İcra Vekilleri Heyeti'nin önerisi Adliye Vekili Celaleddin Arif Bey (Erzurum) tarafından açıklanmış yapılan görüşmeler neticesinde, İstanbul'un işgal tarihi olan 16 Mart 1920 tarihinden itibaren Millet Meclisi'nin bilgisi ve uygun görmesi dışında İstanbul tarafından akdedilecek veya edilmiş bulunan tüm anlaşma, karar, resmi bağlantı ve gizli anlaşmaların geçersiz sayılması gerektiğine karar verildiği, bu hususun Yüce Meclisin dikkatine sunulduğu beyan edilmişti (TBMM ZC D:1, C:1: 327-328).

Adliye Vekili Celaleddin Arif Bey'den sonar söz alan Ali Şükrü Bey (Trabzon), Mütarekeden sonraki hükümetler tarafından açık ya da gizli alınmış özellikle ekonomik alandaki uluslararası bağlayıcı kararların kapsam dışı kalmasının uygun olmayacağını, Celal Bey (Saruhan)'de Adliye ve Hariciye Encümenlerinin düzenlediği tasarılar da çok önemli noktalar bulunduğunu, dolayısıyla yeniden incelenmesi gerektiğini belirterek, gündemde başka konuların bulunduğu ve bu işin sonraki birleşime ertelenmesini istemiş, görüşmeleri erteleme önerisi oylanarak kabul edilmişti. Konu 7 Haziran birleşiminde tekrar gündeme gelmiş,

önce İcra Vekilleri Heyeti'nin sonra Adliye ve Hariciye Encümenlerinin tasarıları okunmuştu. Bu arada Şemsettin Efendi (Ankara) ve beş arkadaşı tarafından verilen ve İcra Vekilleri Heyeti'nin son tasarısının esas alınmasını isteyen önerileri kabul edilerek maddenin görüşülmesine geçilmiş, Ömer Lütfi Bey (Amasya), Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir), Refik Şevket Bey (Saruhan), İsmail Suphi Bey (Burdur), Ziya Hurşit Bey (Lazistan) ve Mustafa Taki Efendi (Sivas)'ler madde üzerine düşüncelerini ayrı ayrı belirtmişlerdi (TBMM ZC D:1, C:1: 203). Adliye Vekili Celaleddin Arif Bey'in konuyu açıklayıcı cevaplarından sonra görüşmelerin yeterliğine karar verilmiş, maddeye bazı ilaveler yapılması veya çıkarılması hakkında Ali Süruri Bey (Karahisarışarki), Hamdi Bey (İzmit), Rıza Bey (Amasya), İsmail Suphi Bey (Burdur), Hüseyin Bey (Elaziz), Necati Bey (Saruhan), Hakkı Hami Bey (Sinop)'lerin verdikleri öneriler kısmen kabul, kısmen de red edilmek suretiyle Kanun, "16 Mart 1336 Tarihinde İstanbul'un İşgalinden Sonra Heyet-i Vükelaca Vuku Bulacak Bilumum Muahedat ve Mukavelat ve Kuyudat ve Mukarreratın Keenlemyekün Addi Hakkında Kanun" şeklinde kabul edilmişti (TBMM ZC D:1, C:1: 145-146, 203, 210, 222, 233, 327, 329; TBMM ZC D:1, C:2: 139-145).

Tehcir sebebiyle çeşitli şekilde zarar görenlerin ailelerine maaş bağlatılmasının hususuna Ankara tepkiyle bakmıştır. İstanbul hükümetlerinin müttefiklere şirin görünmek adına Ermeniler lehine yürürlüğe koyduğu bu uygulamaların kaldırılarak, harp esnasında yapılan tehcir dolayısıyla Tevkife Alınan Erbab-ı Ceraim Hakkında Olunacak Muameleye Dair Kararname ile Kararnamede geçen "Bir takım masuminin mağduriyetine de mahal olmamak için tehcir dolayısıyla vukuu iddia olunan ceraimden mevkuf bulunanların tahliyeleri ve gayri mevkuf olarak muhakemelerinin icrası" cümlesinden anlaşılacağı üzere Ankara Hükümeti, Mütarekedeki uygulamaları bir mağduriyet olarak görmekte idi (Düster 3, C:1: 8; Akın 2008: 320; TBMM ZC D:1, C:7: 7-9,10; TBMM ZC D:1, C:23: 406-402).

Damat Ferit Paşa'nın Osmanlı vatandaşlığından çıkarılıp ardından idama mahkûm edilmesi ve Sevr'in ön taslağı kabul edilen antlaşmanın Saltanat Şûrasında onaylanmasına ilişkin; Damat Ferit Paşa, TBMM'nin açılmasını ve Millî Mücadele'nin güçlenmesini önlemek amacı ile Şeyhülislâm Dürriyade Abdullah Efendi'ye Millî Mücadelecilerin ve Mustafa Kemal Paşa'nın halifelik ve saltanata karşı oldukları, halkı doğru yoldan çıkardıkları vb. sebepler ile bu kişilerin katledilmelerine dair birtakım fetva çıkartmış, İstanbul Hükümeti, dinî duyguları kullanmak suretiyle halkı TBMM'ye karşı kışkırtmıştı (TBMM ZC D:1, C:9: 2; Kobal2002:78; Türk İstiklal Harbi C:VI 1974: 325-326). Anadolu hareketi bir isyan olarak gösterilmekte ve bu karışıklıkları ortaya

çıkartanlar hakkında kanunî hükümlerin yerine getirileceği bildirilmekte idi.

İstanbul Birinci İdare-i Örfiye Divan-ı Harbi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını 11 Mayıs 1920'de idama mahkûm etmiş, bu karar 13 Mayıs 1920'de Ali Kemal'in idare ettiği Peyam-ı Sabah gazetesinde yayımlanmış, Halife ve padişah VI. Sultan Mehmet (Vahdettin), kararı 24 Mayıs 1920'de onaylamış, Damat Ferit bir genelge ile idarî teşkilâta yayımlamıştı¹. Bu durumu müteakip Ankara Hükümeti, M. Kemal Paşa'ya verilen bu ve buna benzer kararlar yüzünden, durumu ilk olarak 13 Mayıs 1920 tarihinde gündeme getirmişti (TBMM ZC D:1, C:1: 288).

İsmail Safa Bey (Mersin)'in Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın vatandaşlıktan çıkarılmasına ilişkin Büyük Millet Meclisi'ne sunulan takririnde; Damat Ferit Paşa'nın Sulh Konferansında Toros'un çevresindeki dört milyona yakın Türk'ü yabancı gibi görerek Fransızlara peşkeş çekmesi ve milletin savunmasını yıkmak için Anadolu'nun muhtelif yerlerinde fesada karışması en büyük hıyanet olduğundan kendisinin vatandaşlık hukukundan çıkarılması ve milletin arasından ayrılmasına karar verilmesi teklif edilmişti. Dr. Mahzar Bey (Aydın), İsmail Safha Bey'in konuşmasının genel olarak kabul gördüğünü, kendilerinin beyanatını teyit ederek ve Avrupa'da hasıl olan durumu öğrenmek adına kendisinin Sulh Konferansına gönderilmiş olan azaları malum ise açık açık söylemesini Ferit Paşa ve arkadaşları meyanında neticenin hızlandırılmasını bu şekliyle beyan etmişti (TBMM ZC D:1, C:1: 289).

Hamdullah Suphi Bey (Antalya), İstanbul tarafından yapılacak hiçbir mukavele ve durumun milletçe muteber olmadığını belirtiyor, Refik Şevket Bey (Saruhan), Reis Bey'e bundan önce verilen kararın, konunun Encümene havalesi olduğunu, takibatının kanun olmadığını söylüyordu (TBMM ZC D:1, C:1: 289-290).

¹ Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının idamı için çıkan Sıkıyönetim Mahkemesi kararı ve Padişah buyruğu'nun gönderildiğine dair Sadaret'ten, Harbiye Nezareti'ne yazı yazılmış; Bu yazıya göre; Kuva-yı Milliye adı altında çıkarılan fitne ve fesadın tertipleycisi ve teşvikleyicisi oldukları iddiası ile zanlı bulunan Mustafa Kemal Paşa ve Kara Vasıf Efendilerle, Ali Fuat Paşa, Alfret Rüstem, Doktor Adnan Beyler ve Halide Edip Hanım hakkında İstanbul bir numaralı Sıkıyönetim Komutanlığı Mahkemesi tarafından verilen karar ile Padişah Buyruğu tasarısı ekte takdim kılınmıştır. Gereğinin yapılması yüksek izinlerine bağlıdır. Bu hususta emir ve buyruk emir sahibinindir. 16 Mayıs 1920 (BOA 1982: Belge 85). Karar çıktıktan sonra karar sabit kalmayıp değişmeler gösterdi. 25 Mayıs 1920'de Padişah, Fevzi (Çakmak) Paşa, hakkındaki idam kararını onayladı. 6 Haziran 1920 de İsmet (İnönü), Bekir Sami, Celaleddin Arif, Dr. Rıza Nur, Yusuf Kemal, Mehmet Rıfat (Börekçi), Fahrettin (Altay) haklarında giyabında idam kararı verilmiş ve padişah iradesi ile kesinleşmişti (BOA 1982: Belge 87).

İsmail Safa Bey (Mersin), Damat Ferit Paşa'ya atfen bu kötü vatandaşın dünyanın hiçbir yerinde yetişemeyecek kadar hain bir sıfatla karşlarına çıktığını, memleketin en güzel parçalarını hiç utanmadan ve titremeden ecnebilere peşkeş çekmek istediğini, memleketin son ümidini kurutmak adına şeytanın bile aklına gelmeyen bin türlü fesadı bin türlü hıyaneti yaptığını, “... bu adam milletimizden değildir, aramızdan çıkartılmıştır” (TBMM ZC D:1, C:1: 290) cümlesi ile kendilerinin bu dakikadan itibaren millet arasında böyle bir adam olmadığına karar vermesi ve bu kararın gerek dâhile gerekse harice ilan edilmesi gerektiğini ifade ediyordu.

Refik Bey (Konya), Ali Kemal, Refi Cevad gibi insanların unutulmaması gerektiği üzerinde duruyor, Rasih Efendi (Antalya), Ferit Paşa'nın teşkil ettiği ve bu defa dördüncü hükümetin bir teslim hükümeti olduğunu, Meclisin, Ferit Paşa Hükümeti iktidarda iken gerek İstanbul ve gerekse diğer vilayetlerdeki hükümetlerini bir teslim vaziyetinde gördüğünü, zaten vaziyetlerinin de, hakiki şekillerin de bu olduğunu, bunların birer adi, cani ve hükümete musallat olmuş birer dalkavuk olduklarını, Meclisi Âlice vatandaşlık hukukundan çıkarılması için vereceği kararın yalnız onu ilgilendirmeyeceğini dile getiriyor ve şunları söylüyordu; “...Ferit Paşa ve onunla birlikte kabineye iştirak etmiş ne kadar zevat varsa hepsi bu millet namına bu heyet-i kiramanın uygulayacağı barış ile bunların gerek ailesi ve gerekse kendileri bu mülkte hayat hakkı bulmayacaktır” (TBMM ZC D: 1, C: 1: 290) diyordu. Rasih Bey konuşmasının devamında bir şeyhülislâm ve memlekete yabancı bir kuvveti yerleştirmek için dışarıya çıkan büyük sultan diye, büyük encümen tarafından bir fetva çıkartılmasını da teklif etmişti (TBMM ZC D:1, C:1: 290).

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarısahip), Ferit Paşa Kabinesinde bulunan zevatın bir kısmının maalesef Ali Rıza Paşa Kabinesinde bulunduğunu ve o zevata Meclis-i Mebusan'ın itimat ettiğini, ancak millete karşı olanların itimata layık olmadıklarını ifade ediyordu. Ardından söz alan Reis Bey, evvela birinci tahriri Adliye Encümeni'ne havale ettiğini, Adliye Encümeni'nin bu zevatın isimlerini ortaya çıkartıp bir liste hazırlanması gerektiğini beyan edip, konu ile ilgili kararı tasdik etmişti. Fuat Bey (Çorum), Ferit Paşa'nın cinayeti, rezaleti ve alçaklığının cümlece mâlûm olduğunu vurgulayarak, öncelikle bu zat hakkında bir kararın verilmesi gerektiği üzerinde duruyordu. Müfit Efendi (Kırşehir)'nin konuşması, fetva ile ilgili olup o, fetvanın İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edildikten ve halife esarete alındıktan sonra söz konusu olduğunu, zor kullanılarak verilen fetvanın yürürlükte olamayacağını, fetva yapılmasını gerek görmediğini belirtiyordu. Rasih Bey (Antalya), Müfit Efendi'nin söylediklerini doğru

buluyor, bir istek olarak da şeyhülislâm namını alan kişinin bu fetvayı vermesinden dolayı şer'î olarak ne gibi bir hükme müstahak olduğunun bir ilmi heyet tarafından tahkik olunmasını dile getiriyordu (TBMM ZC D:1, C:1: 290-291). Reis Bey (Reis-i sani Celaleddin Arif Bey) Ferit Paşa hakkında bir nokta-i nazar olarak, bu zatı Osmanlılıktan taredittikten sonra hakkında kanun takibatı meselesinin de konuşulduğunu söyleyerek hepsi bir arada olmak üzere Adliye Encümeni'nde müzakere kılındığını söylemişti (TBMM ZC D:1, C:1: 289-291).

Hamdi Bey (İzmit), İslâmları diğeri aleyhine tahrik ve teşvik ile İslâmlar arası kan dökme sebebiyle hıyanet-i vataniyeleri sabit olan Damat Ferit Paşa Kabinesiyle onlara yardım edenlerin "*Hıyanet-i Vataniye Kanunu*"na tevfikan karar ittihazı hakkındaki Meclis-i Umumiden havale olunan 13 Mayıs 1920 tarihli takrirler bağlamında müzakere edildiğini, Damat Ferit Paşa'nın vatandaşlık hukukundan çıkarılmasına ve millet arasından ayrılmasına karar verilmesine dair teklifin encümence de uygun görüldüğünü ayrıca, Damat Ferit Paşa ile hıyanet-i vataniyede bulunan arkadaşları hakkında tahkikat icra ettirilmesinin de İcra Heyetine havalesine ve Makam-ı Celil-i Riyasete verilmesine karar verildiğini ifade ediyordu (TBMM ZC D:1, C:1: 342).

Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir), Damat Ferit Paşa hakkında bir dava olduğunu ancak, arkadaşları hakkında bir dava olmadığını, Damat Ferit Paşa'nın arkadaşlarının ismi zikredilmeksizin davanın gerçekleştiğini, şikâyet ve davaların isim söylenerek yapılmasının lazım geldiğini, Encümenin Damat Ferit Paşa ve tespit olunacak arkadaşları hakkında icra takibini Kuva-yı İcraiye verdiğini, Damat Ferit Paşa ve tespit olunacak veya müşteki tarafından tayin olunacakların isimlerinin herhangi bir muhakemeye bırakılabileceği, zira Encümenin ve Divan-ı Âli'nin tahkikat yapamayacağını, dolayısıyla bir mahkemeye bırakılacağını ve bunun da Kuva-yı İcraiye tarafından yapılabileceğini dile getiriyordu. Ardından Reis Bey, kendisinin söylediklerinin bir kanun tahkikatı hakkında olmadığını, vatandaşlık hukukundan çıkarılma için olduğunu söylemiş, Abdullah Azmi Efendi karşı çakararak bunun vatandaşlıktan çıkarılan Ferit Paşa için olduğunu ifade etmiş, Reis Bey durumun şahsî olmadığını arkadaşlarının da vatandaşlıktan çıkarılmasını kapsadığını belirtmiş, Ferit Paşa'nın vatandaşlıktan çıkarılmasını Meclise havale ettiğini söyleyerek, takrirlerin okunmasını istemiş ve takrirler okunmuştu (TBMM ZC D:1, C:1: 343).

Fuat Bey (Çorum), okunan takrirden yalnız Damat Ferit Paşa hakkında vatandaşlıktan çıkarılma muamelesinin yerine getirilmesinin istendiğini, diğer arkadaşları hakkında da mevad-ı kanuniyenin yapılmasına lüzum gösterildiğini, geçen müzakerelerde konunun başka sahalara itildiğini, o anki konuşmalarda; Damat Ferit Paşa ve arkadaşları

hakkında da *vatandaşlıktan çıkarılma muamelesi yapılsın sonra icabı yapılır* denildiğini ifade ediyordu (TBMM ZC D:1, C:1: 243).

Reis Bey, encümenin mazbatasını reye koymuş, başka takrir verildiği takdirde onu encümenin mutlaka dikkate alacağını söylemiş, Damat Ferit Paşa hakkında tahkikat ve takibat meselesi olduğunu ve onu doğrudan doğruya Kuva-yı İcraiyye havale ettiğini bildirmiş ve kabul olunmuştu. Ardından Damat Ferit Paşa'nın vatandaşlık hukukundan çıkarılması meselesi kâtime tekrar okutulduktan sonra kabul edilmişti (TBMM ZC D:1, C:1: 289-291, 342-344).

13.05.1920'de Kâtip Muhittin Baha Bey, Hamdi Bey ve on beş arkadaşı tarafından verilen Damat Ferit Paşa Kabinesinin Hıyanet-i Vataniye Kanununa bağlı olarak gıyaben muhakemesinin yapılmasına dair takriri Büyük Millet Meclisi Celilesine sunulmuştu (TBMM ZC D:1, C:1: 282).

Refik Şevket Bey (Saruhan), bu teklifin bir kanun teklifi olduğunu bildirmiş ve her kanun teklifinin de kanunlara uygun olması gerektiğini ifade ettikten sonra birinci ve ikinci maddeyi incelediklerini söylemişti. Hıyanet-i Vataniye ile yargılanan bir adamın muhakemesinin “*ya Hıyanet-i Vataniye cürümünün uygulandığı ya da tutuklandığı mahal mahkemesinde görülür*” şeklinde bir tesbit ve olayı oluşturan duruma karşın her türlü mâlûmat varken Damat Ferit Paşa hakkında ayrıca bir karar almanın yanlış olduğunu dile getirmişti. Gerekçe olarak da Ankara Mahkemesi'nin bu davayı icra edemeyeceğini belirterek, bu takririn kanuna aykırı olduğunu söyleyip reddini teklif etmişti (TBMM ZC D:1, C:1: 283).

Hamdullah Suphi Bey (Antalya), içinde bulunulan esnada İstanbul ile kendi aralarında bilinen yabancı kuvvetler mevcut iken hainleri cezalandırmanın mümkün olmadığını, fakat manevî kuvvetlerin mevcut ve bunlardan istifade etmenin son derece önemli olduğunu, ajanslarda mahallî matbuat ile ilan edileceği, memleketin bir kısım evladını diğer bir kısım evladına nasıl büyük bir hıyanetle tahrik ettiklerini ve istiklal yolundaki mücadeleye nasıl zarar vermekle meşgul olduklarını beyan ediyordu (TBMM ZC D:1, C:1: 283-284). Hamdullah Suphi Bey, bu memleketin ölüm müdahalesinde gösterdiği kahramanlığı hissetmekten, anlamaktan aciz ve namusu olmayan beş on sefil, beş on İngiliz uşağının Anadolu'nun evladını kırdırmak için bir oluşum içinde olduğunu, Damat Ferit Paşa'yı ve İngiliz esaretini bu memlekete sokmak isteyen İngiliz yaltakçılarının yakalanmaları gerektiğini, hiç olmazsa Millet Meclisi'nin kendi haklarında düşündüğü hükmünü söyleyip, İstanbul'a kararların diğer kararlar gibi bildirilmesini talep ediyor, bunun manevî büyük bir menfaati olduğunu söylüyordu (TBMM ZC D:1, C:1: 283-284).

İsmail Safa Bey (Mersin), işleri ve sözlerinden rahatsız olunan Damat Ferit Paşa ve arkadaşlarının Adana ahalisinin en büyük düşmanı olduğunu, bütün İslâm milletinin ve herkesin malumu olarak Damat Ferit Paşa'nın Paris'e gittiğinde Adanalıları ve Toros'un etrafında bulunan Türkleri Türk saymadığını ve kendilerini Heyet-i Umumiye ile birlikte Fransızlara peşkeş çektiğini beyan ediyor, Adanalıların Damat Ferit Paşa'yı vatandaşlıktan çıkarttıklarını Anadolu'nun diğer kesimlerinin de çıkarmalarına dair istekleri olduğunu ifade ediyordu (TBMM ZC D:1, C:1: 284).

Abdulkadir Kemali Bey (Kastamonu), İsmail Bey'in sözleri üzerine meselenin değiştiğini vurgulayarak, Ceza Kanununda maddelerin olduğu ve Damat Ferit Paşa hakkında o kanun tatbikinin teklif edilemeyeceğini fakat İsmail Safa Bey'in teklifinin kabul olunabileceğini söylüyordu (TBMM ZC D:1, C:1: 284).

Müfit Efendi (Kırşehir); *"İstanbul'da güya Damat Ferit Paşa Hükümeti var da onu tahtı muhakemeye almak konusunu konuşuyoruz diyor"* ifadeleriyle 16 Mart 1920 tarihi ile birlikte İstanbul'da Hükümetin kalmadığını, bir Millet Meclisi teşekkül ettiğini ve buradaki harekâtı tanzim etmek için kanunlar, nizamlar ve usuller yapmak suretiyle kendini ortaya koyduğunu, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin kabul edilmesi halinde taht-ı muhakemeye alma konusunun müzakere edilmesini, Damat Ferit Paşa'nın hükümet ve sadrazam olmadığını ve onun orada hükümeti kabul edilmediğinden dolayı o konunun bahis konusu olmaması gerektiğini, ancak sözü edilenlerin suçlarının bir olmadığını, arkadaşının beyan ettiği hareketin bir suç olduğunu, bir mahkemede muhakeme edilecekse elde bulunan kanunun icrasının caiz olmadığını söylüyor, Damat Ferit Paşa'nın bu millet ile alakası kalmadığından ve bu milleti Osmaniye'ye ihanet ettiğinden dolayı Milleti Osmaniye içerisinde isminin çıkarılması ile yetinilmesinin gerektiğini ifade ediyordu (TBMM ZC D:1, C:1: 284).

Muhiddin Baha Bey (Bursa), bütün düşmanlarının kendilerini takdir ettiğini, kendi milletinin hukukuna bağlı bulunduğu bir anda kendi dindaşlarına husumet eden Damat Ferit Paşa ve onun arkadaşlarının alçaklıkları sebebi ile söz söyleyemeyeceklerini yalnız Refik Şevket Bey'in ve onun iddiasını teyit etmek isteyen kişilere bağlı iddia edeceğini Meclis-i Âliye takdim edilen kanuna muvafık olduğunu, hıyanet-i vataniye suçlularının bilfiil ihanetle suçlandığını, yukarıda kavlen veya fiilen denildiğini fakat bilfiil hıyanet-i vataniyede bulunanların idam olduğunu bildiriyor, müteşebbislerin kanun-ı cezanın 45. ve 46. maddeleri mucibince cezalandırıldığını, suçun mademki Memalik-i Osmaniye'nin dâhilinde ve her yerde fesatta bulunmak suretiyle olduğunu, dolayısıyla Memalik-i Osmaniye'nin herhangi yerinde bunların

muhakemesinin görülebileceğini dile getiriyordu (TBMM ZC D:1, C:1: 284-285).

Şark Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın İstanbul'da oluşan Saltanat Şûrasında Sevr Antlaşmasının imza edilmesine karar verenlerle anlaşmayı imza edenlerin hıyanet-i vataniye ile suçlanmasına dair gerek Sevr Antlaşmasını imza edenleri ve gerekse de Saltanat Şûrasında Sevr'in kabulüne dair oy kullananları ağır bir şekilde suçladığı, Meclisten bu kişilerin Hıyanet-i Vataniye Kanununa bağlı olarak yargılanması ve lanetle anılmasının istendiği bir telgrafı (TBMM ZC, D: 1, C: 3: 333) Reis Bey tarafından 19.08.1920 tarihli oturumda okunmuş, Reis Bey'in Meclise dönerek *Kâzım Karabekir Paşa'nın bu teklifini münasip buyuruyor musunuz* şeklinde sormuş, münasip bulanların ellerini kaldırması ile birlikte Reis Bey tensip edildiğini açıklamıştı ².

---

² Osmanlı Devleti ile yapılacak olan barışın şartları İtilaf devletlerince hazırlanmış, şartlar 11 Mayıs'ta Paris'te eskisadrazam Tevfik Paşa'nın başkanlığında bulunan Osmanlı Heyetine bildirilmişti. Tevfik Paşa dikkatle inceledikten sonra bunların uygulanmasını imkânsız bularak müzakerelere girişmemişti (*Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* Cilt 4: 15). Sadrazam Damat Ferit Paşa kendisini heyet reisi tayin ettirip 10 Haziran'da Paris'e geldi. Onun gelişinden sonra müzakereler başladı ve hazırlanan Osmanlı Devleti'nin karşı şartları teklif edildi. İtilaf devletleri bunları kendi aralarında görüşülürse de hiçbir cevap veremediler. Osmanlı Heyeti bunun üzerine 11 Temmuz'da İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. 17 Temmuz 1920 tarihinde ise Fransız delegesi Barış Konferansında Osmanlı tekliflerinin red olduğunu bildirdi. Bu olayların geçtiği sırada İtilaf devletlerinin isteği ile 22 Haziran 1920 tarihinde Barış Antlaşmasını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek ve millî mukavemet hareketini tamamen ortadan kaldırmak için Yunan ordusu altı tümen ile taarruza geçti. Meclis dağılmış olduğundan (11 Nisan 1920 günü faaliyeti esasen durmuş olan Meclis feshedilmişti) barış şartlarının kabul veya reddi hakkında karar verilebilmesi için ileri devlet ricalinden bir Saltanat Şûrası toplanmasına karar verildi. Şûra, 22 Temmuz 1922 tarihinde Yıldız Sarayında Vahdettin'de hazır bulunarak toplandı. Toplantı açılınca Sadrazamın emir ile sadaret mektupçusu İtilaf devletlerinin Osmanlı Heyeti'nin tadil teklifini reddettiklerine dair Paris'te bulunan Dâhiliye Nazırı Reşit Bey'den gelen telgrafı okudu. Damat Ferit Paşa devletlerin kendi haklarındaki nihai kararı açıkladıktan sonra müzakereler başlamıştı. 5 Zilkade 1922 ve 22 Temmuz 1920 Perşembe günü Padişahın huzurunda toplanan Mecliste resmî evrak okunduktan ve Sadrazam Damat Ferit Paşatarafından durum açıklandıktan ve oyların ortaya konmasına müsaade olunduktan sonra belli başlı mütalâalar ortaya konulmakta idi. Bu mütalâalar özetle; Hükümetin mevcut durumdaki zorunluluğu takdir ettiği ve ona göre hareket edip, teşebbüslerde bulunduğu, mevcudiyetin devamından ölmenin daha iyi olduğunu söylemenin doğru bir görüş olmadığı, Antlaşmanın imza edilmemesi halinde ne gibi haller karşısında bulunulacağı, hâkimiyetin Anadolu'da kesin şekilde kurulması ve şartların uygulanmasında iktidar gösterilmesi gerektiği, imza veya red etmekle muhayyer olunmadığı, kuvvetli ellere düşüldüğü, başka çarenin olmadığı, ne yapmak lazımsa yapılması gerektiği, Antlaşmanın, Anadolu'da tatbik olunamaması durumunda karşılıklı kalınacak olan durumu, imza edilirse Yunan askerinin gelebileceğini, dolayısıyla Anadolu'daki isyanın bastırılması gerektiği, Anadolu'nun teskin edilmemesi durumunda, kendilerinin hükümet olduklarının tasdik

19.5.1920 tarihinde Hamdi Namık Bey (İzmit) ve arkadaşlarının Damat Ferit Paşa Kabinesinin Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na bağlı olarak gıyaben muhakemesinin icrasına ve İsmail Safa Bey'in (Mersin) Damat Ferit Paşa'nın vatandaşlık hukukundan çıkarılmasına dair takrirleri ve Adliye Encümeni mazbatasını şu şekilde sunulmuştu;

“İslâmları yekdiğeri aleyhine tahrik ve teşvik ile hıyanet-i vataniyeleri sabit olan kabinesiyle müzahir ve muinlerinin hıyanet-i vataniye kanunu ahkâmı mündericesine tevfiқан icra-yı muhakemci gıyabiyeleri için bir karar ittihazı) hakkındaki meclis-i umumiden havale olunan 13 Mayıs 1920 tarihli Damat Ferit Paşa'nın Sulh Konferansında (Toros'un cenubundaki dört milyona yakın Türk'ü haymenesin ve yabancı addederek Fransızlara peşkeş çekmesi ve Anadolu'nun muhtelif mahallerinde şuriş ve fesat ikama kalkışması büyük bir hıyanet olduğundan kendisinin vatandaşlık hukukundan tecridine ve milletimiz arasından tardına karar verilmesine) mütedair bulunan ...muta takrirler üzerine müzakere olundu. Damat Ferit Paşa'nın vatandaşlık hukukundan tecridine ve milletimiz arasından tardına karar verilmesi hakkındaki teklif encümenimizce de muvafık ve münasip görülmekle keyfiyetin olvechile karar ita buyrulması zımında Meclis-i Umumiye tevdiine, Damat Ferit Paşa ile hıyanet-i vataniyede bulunan rüfekası ve müzahir ve muinleri hakkında takibat ve tahkikatı lazıme-i kanuniye icra ettirilmesinin de hıyanet-i icraiyyeye beray-ı havale makam-ı celil-i riyasete taktimine karar verildi” (TBMM ZC D:1, C:1: 342).

Hamdi Bey (İzmit) ve arkadaşlarının teklifi ve Meclis'te yapılan müzakerelerin akabinde 17 Mayıs'ta alınan kararla Damat Ferit Paşa'nın önce vatandaşlıktan çıkarılmasına karar verildi. 19 Mayıs'ta ise Hamdi Bey ve arkadaşlarının 13 Mayıs tarihli önergesi, Adalet Komisyonu'nca

---

edilmeyeceği, Antlaşmanın uygulanmasında devletlerin emniyet ve inancı celb edilebilirse tehditlerini meydana çıkarmayacakları, kendilerine bir hükümet vazifesi verdiklerini, tedibi kendilerinin alması durumunda girdikleri yerlerden çıkmalarının sözkonusu olmayacağı, Müslümanı Hristiyana kırdırmak istedikleri, fakat kendileri gitmedikleri takdirde Yunan askerinin girip isyanı bastıracağı şeklinde idi. Toplantıda Sevr Muahedesinin aynen kabul edilmesini isteyenler olduğu gibi, bu antlaşmanın bağımsızlık anlayışıyla çeliştiğini dile getirenler de olmuştu. Ancak, kimse ne yapılacağı konusunda bir çözüm getirememekte idi. Sultan Vahideddin'in başkanlığında 22 Temmuz 1920'de toplanan Şûray-ı Saltanat “zayıf bir mevcudiyeti, mahva tercih” ederek, Sevr Antlaşması'nın onaylanmasına karar vermişti (Kılıçoğlu 2006: 229). Osmanlı Saray ve Hükümeti, anlaşma kabul edilirse Osmanlı Saltanatı ve İslâm Halifeliği bilinen sınırlar içinde küçük bir devlet olarak varlığını koruyabileceğini düşünmekte idi.

da uygun görüldü. Böylece Damat Ferit Paşa'nın “*vatan haini*” olduğuna karar verilmişti.

2. 10 Ağustos 1920 Sevr Anlaşmasından 5 Kasım 1922'de İstanbul'da Fiilî Yönetimin Ele Alınmasına

San Remo Barış Projesini görüşmek üzere bahsedildiği üzere 22 Temmuz 1920 tarihinde Padişahın başkanlığında bir Şûra-yı Devlet toplanmış, Şûrada alınan karar gereği Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşat Halis'ten oluşan bir heyet Paris'e giderek 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşmasını imzalamıştı.

Tunalı Hilmi Bey (Bolu), İstanbul Hükümeti'nin Sevr Antlaşmasını imzalamasından dolayı İrşat Encümenince millete hitaben bir beyanname kaleme alınmasına dair bir takrir sunmuş ve bu takrir 13 Ağustos 1920 tarihinde okunmuştu. Hamdi Hamit Bey (Biga) de İstanbul Hükümetince imza edilen Sulh Muahedesinin Büyük Millet Meclisi'nce kabul olunmayacağına dair Türk milleti ve İslâm âlemine bir takrir sunmuş, 14 Ağustos 1920 tarihinde okunmuş olan bu takrirde; Bazı köylülerin Büyük Millet Meclisi'nin mukaddes gayesini henüz anlayamamış olduğu, birtakım hilekârların eylemlerine katılmış vatan ve milleti kurtarmaya çalışan mücahidinin hilafet makamına karşı isyan ederek millet-i islâmiye aleyhine harp etmekte oldukları fikrine düşürüldüğü, bu zihniyette olan gafillerin heyet-i vekiller tarafından ikaz olunmasını, Avrupa şakilerinin vatani nasıl parçaladıkları milleti ne suretle mahvetmeye çalıştıklarının anlatılmasını, düşmanların islâmiyeti dünyadan kaldırmak için yazıp imza ettikleri o sulh paçavrasını düşmanlardan ziyade isteyerek kabul eden ve hilafet makamını bir oyuncağa çeviren ve millet namına hiçbir sıfat ve salahiyeti bulunmayan Damat Ferit Paşa ile alçak avanesinin artık tahammülü zorlayan ve cinayet ve cephelere, vilayete, İslâm âlemine beyannamelerle ilan olunmasını, insaniyet ve medeniyet düsturlarını kabul eden her hükümete sulh maskesi altında imza edilip cebren başlatılmaya çalışılan o bedbahtlığı kabul etmediğini ve etmeyeceğini şiddetli protestolarıyla dile getiriyor ve hususun dikkate alınmasını arz ve teklif ediyordu (TBMM ZC D:1, C:3: 213-217).

Ali Süruri Efendi (Karahisarışarki) vatana ve millete olan muhabbet ve bağlılığa dayalı böyle bir beyanname kaleme alınmasının teklif buyrulduğunu dile getirerek; Büyük Millet Meclisi'nin bir iki defa beyanname kaleme alarak halife hazretlerinin esaretini ve İstanbul Hükümeti namına verilen Damat Ferit Paşa ve yardakçılarının mevki ve mahiyeti, Büyük Millet Meclisi'nin teşekkül maksadını izah ettiğini, Meclis-i Âli'nin şimdiye kadar tamim ettiği beyannamelerle durumu anlamak isteyenler ve anlamak istidadında bulunanların zaten anlamış

olduklarını, anlamayanların ise kasten anlamayanlar olduğunu, İstanbul Hükümeti'nin o beyannamelerin neşri zamanında sulhnameyi imza etmezden önce ne ise bu gün de o olduğunu, onların sulhnameyi imzalamış olmasının kendilerince fazla bir tesir uyandırmayacağını, malumatların zaten sabit ve bilinen bir hakkı, bir davayı tekrar ispata kalkışmanın temcüt yemeği gibi ısıtıp ısıtıp yemeye benzediğini, bir de bu teklifin cihet-i amelîyesini düşünmek gerektiğini ifade ediyordu (TBMM ZC D:1, C:3: 214).

Tunalı Hilmi Bey (Bolu), bir beyannamenin kendisince hazırlanabileceğini, Ali Süruri Efendi kendisinin artık o irşad-ı kavli zamanının geçtiğini, işin fiiliyat sahasına girdiğini, şayet elden gelirse gidip asker ve para toplanmasını, amacın fiilen tahsiline çalışılmasını dile getiriyordu. Tunalı Hilmi Bey, İrşat Encümeninin kendi takririni reddedeceğini zannetmediğini, Ali Süruri Efendi içtihadın serbest olduğunu, Tunalı Hilmi Bey içtihadı bahsetmeyeceğini istidattan bahsedeceğini, İrşat Heyetine, her kimin istidadına güveniyorsa onun çıkmasını, yoksa intihab ile vesaire ile olamayacağını söylüyor, beş on satırlık bir beyannamenin milletin, memleketin her ferdine her tarafına yirmi dört saat zarfında yayılabilir olduğunu belirtiyordu (TBMM ZC D:1, C:3: 214-215).

Reis Bey konuşmasında, irşada dair olan müzakerenin kifayetine dair bir takrir olduğunu, müzakereyi yeterli görenlerin ellerini kaldırmasını istiyor ve durumu yeterli görüyor, takririn İrşat Encümenine gönderilmesine oy birliği ile karar verildiğini, beyannamenin yazılmak üzere İrşat Encümenine gönderileceğini söylüyordu.

Kuva-yı Milliye'nin işgallere karşı direnişi ve isyanlar karşısında önemli bir başarı elde etmesi neticesiyle birlikte İtilaf Devletleri, Damat Ferit Paşa Kabinesinden ümitlerini kesmişlerdi. İlaveten, İslâm dünyasının Türkiye lehine artan baskısı, sertlik yanlısı Clemenceau'nun siyasetten çekilmesi, Yunanistan'da Kral Konstantin'in dönüşü gibi gelişmeler, İtilaf Devletlerini Yunanlılara karşı taahhüdlere kurtarmış olduğundan, Türkiye'ye yönelik siyasetleri de değişikliğe uğramış, Ankara ile uzlaşma yolu tercih edilmişti. Üstelik Sevr Antlaşmasının milletçe bütünüyle reddedilmesi ve Kuva-yı Milliyeye karşı takip ettiği politikanın başarısızlığa uğraması Sadrazamı iyice gözden düşürmüştü, Damat Ferit Paşa, 16 Ekim 1920'de istifa etmek zorunda kalmıştı. Kuva-yı Milliye liderlerince benimsenen ve Anadolu Hareketi'ne sempati ile bakan şahıslardan oluşan yeni bir kabine kurma düşünceleri sonucunda bu görev Tevfik Paşa'ya verilmişti. Tevfik Paşa göreve 21 Ekim 1920 tarihinde başlamıştı (Ayıışığı 1994: 12; Ahmet İzzet Paşa 1993: 95).

Tevfik Paşa Hükümeti ile birlikte yakınlaşmaya yönelik bir adım olarak; önceki hükümet döneminde Kuva-yı Milliye'ye yardım ettiklerinden dolayı çeşitli cezalara çarptırılan mahkumların affedilmesine karar verilmişti. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da iktidar mevkiine getirilen Tevfik Paşa Kabinesinin Ankara ile teması neticesi Bilecik buluşması gerçekleşmiş, Mustafa Kemal Paşa İstanbul Hükümeti temsilcilerine karşı sert bir tavır takınmış, kendisini "*Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti'nin Reisi*" olarak görüp, İstanbul Hükümeti ve temsilcilerini tanımadığını dolayısıyla kendileri ile memleket meselesi üzerine konuşma yetkilerinin olmayacağını söylemişti (İnal 1953: 1997). Görüşmelerden bir netice alınmaması üzerine beklemekte olan trenle Ankara'ya hareket edilmiş, 6 Aralık 1920 de misafirlerle birlikte Ankara'ya gelinmişti (Ayışığı1994:14).

M. Kemal Paşa'nın konuya ilişkin mütalâası;

"İstanbul'un kurtuluş çaresi olarak ileri sürdüğü uzlaşma ve görüşme tekliflerini, kamuoyuna inandırmaya yarayacak şartları hazırlamadan reddetmeyi uygun bulmadık. Onun için, özellikle İzzet ve Salih Paşaların da içinde bulunacağı bir heyet ile Bilecik'te görüşmeyi uygun bulduk. Bu kişilerle görüştüğümüzden sonra halkın bütün inanış ve görüşlerindeki yanlışlığın anlaşılacağına şüphem yoktu" (Atatürk 2006: 370)

şeklinde olmuştu.

Birinci İnönü Zaferi'nin kazanılması ile birlikte Büyük Millet Meclisi, varlığını İngilizlere kabul ettirmişti. Türkler ile uzlaşma yolunu arayan İtilaf Devletleri "*Şark Meselesi*"nin de çözümü için 21 Şubat 1921'de Londra'da kendi delegeleriyle Osmanlı ve Yunan hükümetleri delegelerinden oluşan bir konferansın toplanmasına karar verip, durumu 27 Ocak 1920'de Sadrazam Tevfik Paşa'ya beyan etmişlerdi. Tevfik Paşa da bu gelişmeleri Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmişti. Bu arada Büyük Millet Meclisi'nin devletin varlığını, niteliğini temelleştiren ilk "*Teşkilât-ı Esasiye Kanunu*"nun çıkarılması ile meşgul olmakta idi.

Teşkilât-ı Esasiye maddelerinin kabulünden on gün sonra İstanbul'da Sadrazam Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya Londra Konferansı'na İstanbul ile beraber Ankara Hükümeti'nin de katılması yolunda Paris Konseyi'nin arzularını dile getiren 27.01.1921 tarihli telgrafı iletmış, Mustafa Kemal Paşa bu telgrafa cevaben 28.01.1921 tarihinde Teşkilât-ı Esasiye'nin maddelerini ekleyerek göndermişti.

Tevfik Paşa, TBMM'nin Konferansa dolaylı yoldan çağırılmasını tabii karşılamış ancak, Ankara'da bulunan Ahmet İzzet Paşa'nın 30 Ocak

1921 tarihinde İstanbul'a gönderdiği ve Ankara'yı destekler izlenimi veren telgraf da iki tarafın uzlaşmasına yetmemiştir (Ayışığı 1994: 14-15).

Yunanlıların 21 Şubat 1921 de 70-80 bin kişilik bir kuvvet ile saldırıya geçeceğinin haber alındığını Mustafa Kemal Paşa'ya bildiren Tefvik Paşa, kendisi ve arkadaşları hakkında daha önce alınmış olan idam kararlarını kaldırdığı gibi kullanılması yasak edilen bey ve paşa gibi unvanların yeniden kullanılmasını serbest bırakmıştı. 18 Nisan 1920 tarihli Kuva-yı İnzibatiye Kararnamesi'nin "*askeri tekaüt ve istifa kanununun ahkâm-ı umumiyesine aykırı ve hazinenin tahammülü fevkinde bazı müsaadati ihtiva ettiği*" gerekçesiyle iptalinin gerekli olduğuna dair Harbiye Nezareti'nin 20 Mart 1921 tarihli tezkeresi üzerine, 31 Mart 1921 tarihinde toplanan Vükela Meclisi almış olduğu kararla söz konusu kararnamenin ilgasına karar vermişti.

29.01.1337 (1921)'de Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Londra'ya gönderilecek Heyet-i Murahhasa vesilesiyle İstanbul'da bulunan Tefvik Paşa ile ilgili haberleşmeye yönelik şunları söylüyordu:

"...bazı hükümetlerin milletleriyle beraber olmaya başladığı görüldü. ...25 Şubat'ta Paris'te bir ictimâ vuku buldu. Bu ictimâda verdikleri karar; 21 Şubatta Londra'da bir konferans yapılacaktır ve bu konferansta Şark Meselesi'ni halletmektir ve esas olarak Sevr Antlaşması'nı icbar ettiği tarzda tebdil etmekte karar vermiş bulunuyorlar. Biz bu olaya İstanbul vasıtasıyla vakıf oluyoruz" (TBMM ZC D:1, C:7: 410-415).

25 Ocak tarihinde Paris'te toplanan Konferans tarafından alınan kararlar gereğince, Şark Meselesi'nin çözümünü görüşmek üzere 21 Şubat'ta Londra da İtilaf Devletleri delegeleriyle Osmanlı ve Yunan hükümetleri delegelerinden oluşan bir konferans toplantıya çağırılacağı, yürürlükteki antlaşmada değişiklikler yapılacağı, Mustafa Kemal Paşa'nın veya Ankara tarafından kendilerine gerekli yetki verilmiş olan delegelerin, Osmanlı delegeler heyeti arasında bulunmasının ifade edildiği,27.01.1921 tarihli kendisine gelen telgrafı Mustafa Kemal Paşa aynen okumuş (TBMM ZC D:1, C:7: 410-415), Tefvik Paşa'ya 28.01.1921'de verilen cevabı şu şekilde belirtmiş idi:

"...İstanbul'daki herhangi bir heyetin hiçbir bakımdan meşru ve hukuki bir boyutu yoktur. Bundan dolayı böyle bir heyetin kendine hükümet adını vermiş olması milletin hâkimiyet anlayışına açıkça aykırıdır. ...İtilaf Devletleri Londra'da toplanacakları konferansta, Şark Meselesini hak ve adalet ölçüleri çerçevesinde çözmeye karar vermişlerse, davetlerini TBMM Hükümetine doğrudan doğruya yapmalıdır" (TBMM ZC D:1, C:7: 411-412).

Mustafa Kemal Paşa, Meclis-i Âli adına bu cevabı verdiğini ve uygun bulunduğu takdirde bunu Hariciye Nezaretine dahi göndereceğini söylemişti. Bu resmî cevaptan sonra doğrudan doğruya Tevfik Paşa'nın şahıslarına bunu teyiden hususî bir telgraf çektiğini ifade etmiş ve 28.01.1921 telgrafta şunları dile getirdiğini söylemişti:

“...İstanbul'dan gidecek olan bir delegeler heyeti'nin Londra Konferansı'na katılabilmesi ancak onun Ankara Hükümeti tarafından tam yetki ile görevlendirilmiş delegeleri de içinde bulundurması şartına bağlıdır. ... Fiili ve hukuki olarak ülkede tek meşru hükümet olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin ortaya koyduğu ve ilan ettiği esasları kabul ve bu esasların düşmanlarımız tarafından da onaylanmasını kolaylaştırmak için, bize katılmak suretiyle durumunuzu düzeltmenizi ve tespit buyurmanızı, tarih ve millet karşısında yüklenmekte olduğumuz görev ve yetkiye dayanarak teklif ederiz” (TBMM ZC D:1, C:7: 412-413).

İsmail Safa Bey;

“...bugün Zat-ı Şahanenin bize karşı olan vaziyetini açık ve sarih söylemesini teklif ediyoruz. Buna karşı Zat-ı Şahane, vaziyetini açık ve sarih olarak, yani bizim meşruiyetimizi, milletin mukadderatına hâkim olduğumuzu tasdik edecek kadar vaziyetini açık söylemediği takdirde ne vaziyet alacağız? (TBMM ZC D:1, C:7: 413)

diyerek, Padişahın, Meclisin meşruluğunu ve milletin geleceğine bizzat egemen bulunduğunu açıklaması, çok haklı olan bu isteğin kabul edilmemesi durumunda ne olacağı sorulmakta idi.

Fevzi Bey (Malatya); *“...Paşa Hazretleri tefrikayı ortadan kaldırmak için güzelce bir şey yazmıştı”* diyerek, Paşa'nın söylediklerinin doğru olduğunu, Mahzar Müfit Bey (Hakkari), bu hususu kimin dediğinin önemli olmadığını söylüyor, Fevzi Bey;

“...Tefrika oldukça düşman bizi taksime daha kolay yol bulur. Sürüsünün hesabını bilmeyen, sürüsünü muhafaza etmeyen bir çobanın elinde bir değneği bir de kavalı olur. Evet o Padişahlar bizim hukukumuzu her suretle muhafaza ede idi”(TBMM ZC D:1, C:7: 413)

diyerek, bu öneri ile doğru bir iş yapıldığını ve amacın ayrılığın ortadan kaldırılması olduğunu dile getiriyordu.

Sırrı Bey (İzmit), Padişah susar ya da aksini söylerse, tebaasını kendi rızasıyla yabancıların tutsaklığına bırakan, askerini yabancılara

teslim eden, kalelerini düşmana veren, tebaası üzerindeki yargı hakkında vazgeçen, İslamların imamı hakkında ne yapılacağı bilginlerden sorularak, verecekleri fetvaya göre hareket edileceğini ifade ediyordu (TBMM ZC D:1, C:7: 413).

Hüsrev Bey (Trabzon); “...*Bizim nazarımızda mevcut olan şahıs değildir. Makam-ı Muallâ-yı Hilâfettir*” diyerek, daha evvel meşru saymadıkları Anadolu’nun bugün milletin geleceğine egemen olduğunu onun için millî hükümetin bu davranışının tam zamanında ve içinde bulunulan siyasî durumun gereği olduğunu söylemekte idi (TBMM ZC D:1, C:7: 413-414).

Osman Fevzi Efendi (Erzincan);

“...*her kaza ve her vilâyette tasdik olundu idi. Onda hâdise neden ibaret, fetva nenin üzerine verildi idi? Zat-ı Şahanenin ve milletin bundan tahlisi için meşru bir millet meclisi teşekkül etmesi seran caizdir ve buna tebaiyet etmeyenlere karşı milletin mukabelesi meşrudur. Bundan dolayı şimdi acaba o vaziyet tamamen tebeddül etti mi? kabul etmiyorum*” (TBMM ZC D:1, C:7: 414)

diyordu.

Mustafa Kemal Paşa, milletvekili arkadaşlarının konuşmaları ile soruların yanıtının verildiğini, Padişahı ve Meclisi kendisi kadar tanıyan az kişi olduğunu, İngilizlerin esaret altında bulundurdıkları İslâm âlemine karşı baskılarını koruyabilmede bir kolaylık olarak bir alete, bir aracıya ihtiyaç duyduklarını bu değerli aracın hilafet makamı olduğunu, Mütarekeden sonraki işgalde aradıklarını İstanbul’da bulduklarını, padişahı kendi vatanında, kendi milletin göğsünde bir sığınak arayacağı yerde artık bu sığınağı dış güçlerde aramasını gerektiren nedenlerin ortadan kalktığını, dış güçlerin de artık kendisini yalnız bıraktıklarını, kendisini güçlü kılmak istemeleri itibari ile Padişahın bu öneriyi memnunlukla kabul etmesi gerektiğini, Padişahın bu öneriye olumlu cevap vermemesi durumunda yeri geldiğinde Yüce Meclis’in karar vereceğini beyan etmekte idi (TBMM ZC D:1, C:7: 414-415).

Hüsrev Bey;

“...*İngiltere birçok tedbirlerle daima Şark’tan bizi ayırmağa çalışıyor, ...Loid Corç’un ikinci bir oyunu olabilir. ... Onun için müteyakkızane davranmak lâzımdır* (TBMM ZC D:1, C:7: 415)” sözüne, Mustafa Kemal Paşa “...*bu pek varittir. İngilizlerin her hareketinin bir oyun olduğuna inanırsak hata etmiş olmayız. Fakat Heyet-i Vekiliye’nin, teşebbüsâtı sayesinde her ciheti nazar-ı dikkate almakta ve tedbirini ona göre ittihaz etmekte olduğunu*”

gördüm, tabii Heyet-i Âliyeleri arzu buyurlarsa bu teşebbüsün tarzı hakkında Heyet olabilirler ”(TBMM ZC D:1, C:7: 415)

diyordu.

Konuşmaların ardından Reis Bey takrirler olduğunu söylemiş ve okunan takririn ardından 29.01.1921 tarihli oturum kapanmıştı.

Dr. Refik Bey (Bayezıt), İstanbul'da bulunan Tevfik Paşa ile cereyan eden muhaberat vesilesiyle Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'te beyanatının Meclis'in mücedelesinin neticesi olduğunu beyanına dair takriri söz konusu olmuş, ardından Reis Bey yapmış olduğu konuşmada meseleyi kabul edenlerin el kaldırması ile birlikte durumu kabul ederek meseleyi kapatmıştı (TBMM ZC D:1, C:7: 412- 415).

4 Şubat 1921'deki gizli birleşimde (TBMM GZC C:1: 366-369) Londra Konferansına gönderilecek heyet hakkında İcra Vekilleri Heyeti'nin yazısı okunmuş, Hükümet adına söz alan Milli Müdafaa vekili Fevzi Paşa (Kozan), bu konuda yapılan görüşmeler temelinde barış konferansına TBMM Hükümeti adına katılacak temsilcilerin yüce meclisce seçilerek gönderilmesini ve İstanbul'dan uzman kişi ve belgelerin bu heyete dâhil edilmesini, Vekiller Heyeti'nce uygun görülerek durumun İstanbul Hükümeti'ne bildirildiğini, seçilecek heyetin doğrudan Antalya üzerinden gönderilmesi kararlaştırıldığını ifade ile heyete katılacakların adlarını okumuştur (TBMM GZC C:1: 366-369).

5 Şubat 1921'deki gizli birleşimde konu ile ilgili görüşmelere devam edilmiş, söz alan Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa (Kozan), gönderilecek heyetin Konferansa katılmak üzere gönderilmekte olduğunu, ancak bunların kabul olup olunmayacaklarının henüz belli olmadığını, dolayısıyla şimdilik bir siyasî heyet, sonradan temsilciler heyeti göndermek meselesinin bahis konusu edilmeyeceğini, Hüseyin Avni Bey (Erzurum), İcra Vekilleri Heyeti'nin temsilcileri seçmeye yetkili olmadığını, zira sorumlu bir hükümetin mevcut bulunmadığını, Fevzi Paşa, Vekiller Heyeti'nin seçtiği temsilcilere bu görevleri için izin vermek yetkisi Meclisin olduğuna göre yine de bir seçim yapılmış olacağını ifade etmekte idi (TBMM GZC C:1: 382-407).

Nazif Bey (Canik), Mustafa Kemal Paşa (Ankara), Ragıp Bey (Kütahya), Emir Paşa (Sivas) ve Hüseyin Avni Bey (Erzurum)'in konuşmalarının ardından görüşmelerin yeterliliğine dair önerge kabul edilerek Vekiller Heyeti'nin önerdiği milletvekillerine izin verilmesi tekrar tekrar oya sunulmuş, neticede bu amaçla Hüseyin Bey (Trabzon), Yunus Nadi Bey (İzmir) ve Mahmut Bey (İzmir)'e izin verildiği, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, daha önce izin aldığı için yeniden oylanmadığı

başkanlıkca genel kurula duyurulmuş, ayrıca heyete katılmaları milletvekilleri tarafından önerilen üyelere dair önergelerin de gereği düşünölmek üzere İcra Vekilleri Heyeti'ne gönderilmesi kararlaştırılmıştı (TBMM GZC C:1: 382-407).

Seçim ve izin işlemi bu şekilde tamamlanmasına rağmen konu üzerinde görüşmeler ve türlü olasılıklarda izlenecek tutum hakkında milletvekillerinin görüş ve düşüncelerini belirtmesi sonraki oturumda da devam etmiş, Londra'ya bir heyet gönderilip gönderilmemesi, gönderildiği takdirde bunun siyasî bir heyet mi yoksa temsil heyeti mi olacağı konusunda uzun tartışmalardan sonra leh ve aleyhte verilen önergeler oya konulmak suretiyle bir heyet gönderilmesine ve heyetin Meclis üyelerinden oluşmasına özel olarak çağrı yapıldığı takdirde konferansa katılmasına oy birliği ile karar verilmişti (TBMM GZC C:1: 418-443; TBMM GZC C:2: 3-11,72-78).

TBMM Hükümeti, henüz Mudanya Mütarekesi görüşmeleri devam ederken İtilaf devletlerine verdiği bir nota ile Konferansın 20 Ekim 1922'de İzmir'de toplanmasını istemiş ancak, Konferans için Lozan kenti önerilmiş, Barış Konferansının 13 Kasım 1922'de Lozan'da toplanmasında fikir birliğine varılıp, İtilaf devletleri 27 Ekim 1922 tarihli bir nota ile kararlarını hem TBMM Hükümeti'ne hem de İstanbul Hükümeti'ne bildirmişlerdi (Yalçın 2007: 127).

İtilaf devletlerinin her iki hükümete de Konferans için çağrıda bulunması bir ikilik doğurmuş, bu konuda asla taviz verilmeyip, Türkiye Devleti'ni temsil edecek tek unsurun TBMM Hükümeti olduğu söylenmişti. Mustafa Kemal Paşa, gönderilen telgrafın açıklaması olarak kesin tavrı şu şekilde ortaya koymuştu;

“...Tevfik Paşa Ankara'dan biraz daha yardım istemek akıllılığını gösteriyordu. ...TBMM ordularının kazanmış olduğu kesin zaferin sonucu olarak yakında yapılması beklenen Barış Konferansında Türkiye Devleti yalnız ve ancak TBMM Hükümeti tarafından temsil olunur” (Atatürk 2006: 488).

Refet Paşa ile temas neticesi, Meclis-i Vükela, Padişahın Meclisi onaylayan ve millî hareket liderlerini başarılarından dolayı kutlayan bir beyanname yayımlanması hususunda ikna olmuş ancak, beyanname kısmen değişikliğe uğramış ve beyanname, Padişah adına hemen ilan edilmek üzere Vükela Meclisine arz edilmişti. Ancak beyanname zaferden duyulan memnuniyet dile getirilmekle beraber, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarından söz edilmemekte, Padişahın “*milletin hakanı ve islâmın halifesi*” olduğu özellikle vurgulanmakta idi (Ayıışığı 1994: 22).

1 Kasım 1922 tarihli oturumda; Dr. Rıza Nur Bey (Sinop) le arkadaşlarının; Hilâfetin Hanedan-ı Al-i Osman'a ait olduğuna ve Halifenin bu hanedandan Büyük Millet Meclisince intihab olunacağına dair

“Hilâfet Türklere, Hanedan-ı Âl-i Osman'a aittir. Türkiye Devleti Makam-ı Hilâfetin istinatgâhıdır. Halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâkaneslâh olanı intihab olunur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti meşruu hakkı olan Hilâfet makamı esir bulunduğu ecnebiler elinden kurtaracaktır” (TBMM ZC D:1, C:24: 304-316)

şeklindeki takriri okunmuş, hemen ardından Hüseyin Avni Bey'in söz alması ile yeni bir tadilname dile getirilmişti.

Mustafa Kemal Paşa okunan takrirlerin ardından Meclis'te yaptığı konuşmada; İstanbul'da gayri meşru olarak bulunan Tefik Paşa'nın öncelikle hususî ve mahrem olarak ordularımız başkumandanına açık bir telgrafname ile Meclis-i Âli'ye müracaatta bulunduğunu, zihniyetin istiklali imhaya çalışan düşmanlara karşı kutsal davayı korumada fiilen ve hukuken kurtuluşa mazhar olan millî hükümeti esir etmeye çalıştığını, mânâ ve mantıktan uzak olan bu telgrafnamenin içinde yer alanların, Meclis-i Âlinin mevcudiyetiyle tahakkuk eden bir şekli, bir hakikati tekrar bahsetmeyi gerektirdiğini, Türkiye halkının millî saltanatı üç seneden beri kendi elinde bulundurarak kutsal davasını müdafaa etmekte bulunduğunu belirtmekte idi (TBMM ZC D:1, C:24: 304-316).

Mustafa Kemal Paşa konuşmasında devamla şunları söylemekte idi;

“...Binlerce senelerden beri istiklâl mefhumunun timsal-i asili olan Türk milleti bir tekme ile bu hufrenin içine yuvarlanmak isteniyor, ...millet hiçbir vakit bu hareket-i hiyanetkâranenin kurbanı olmaya razı olamazdı. ...Türk milleti bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felâketlerin karşısında meftur olduğu kabiliyet ve kudretle ahzı mevki etti. ...Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hâkimiyetini bir şahısta değil, bütün efradı tarafından müntahap vekillerden tereküb eden bir Meclis-i Âlide temsil etti. İşte o Meclis, Meclis-i Âlinizdir; ...bu imakam-ı hâkimiyetin hükümetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti derler” (TBMM ZC D:1, C:24: 304-316).

Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmalarının ardından Reis Bey, Rıza Nur Bey'in teklifi ve takrirler hakkında bir karar almak üzere Kanun-i Esasi, Adliye, Şeriye encümenlerine havalesini kabul buyuranların el

kaldırmasını istemiş ve Dr. Rıza Nur'un teklifi kabul olunmuş, okunan mazbata ile karar 01.11.1922 tarihinde iki madde halinde alınmıştır³.

Saltanatın kaldırılmasıyla zor durumda kalan Tevfik Paşa Hükümeti, 3 Kasım 1922'de Refet Paşa'nın verdiği bir muhtıra neticesi nazırlardan bazıları istifalarını vermiş (Ayıışığı 1994: 22), 4 Kasım 1922 Cumartesi günü Tevfik Paşa başkanlığında toplanan kabine istifa kararı almıştı. 19 Ekim'de İstanbul'a gelmiş olan Refet Paşa, aynı gün yönetimi TBMM adına devralarak bütün nezaret müsteşarlarına resmî faaliyetlerinin durdurulduğunu, her çeşit iş için tek merciin Ankara olduğunu bildirmişti (TBMM ZC D:1, C:24: 304-316, TBMM GZC C:3: 1009-1018).

Sonuç

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilerek çekilmesinin bir belgesi olmuş ve bu belgeye dayalı yapılan haksız işgaller neticesi Millî Mücadele başlatılmıştı.

Millî Mücadele ve Kongreler Dönemi, Türk halkının bütünleşmesini, içeride ve dışarıda önemli başarı kazanılmasını sağlamış, elde edilen bu durum kendisini son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin toplanması ve Misak-ı Millî'nin kabulünde göstermiş, Misak-ı Millî, Türk milletinin varlığına kasteden işgalcilere karşı bir cevap niteliğinde Türk Milleti'nin özgürlük ve bağımsızlık bildirgesi olmuştur.

İstanbul'un işgali, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesini hızlandırmış, yeni durum ve şartların oluşmasına yol açmış

³ Hilafet ve Saltanat hukuku hakkında Dr. Rıza Nur Bey (Sinop) ve arkadaşlarıyla Hüseyin Avni Bey (Erzurum) ve arkadaşlarının verdikleri teklif ve takarrür ile Şeriye, Adliye ve Kanuni Esasi encümenlerine havale ve tevdi buyurulmuş olmakla ortak encümenimizin 01.11.1922 tarihli içtımasında Rıza Nur Bey'in teklifinin iki madde halinde ilan olunmak üzere Heyeti Umumiye'ye arzına karar verildi:

Madde 1. Teşkilât-ı Esasiye Kanunuyla Türk halkı hukuk-ı hâkimiyet ve hükümransını hakiki temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevî şahsiyetinde gayri kabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bilfiil istimale ve milli iradeye istinad etmeyen hiç bir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Misakı Millî sınırları içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinden başka şekli hükümeti tanımaz. Bunun üzerine Türkiye halkı şahsi hâkimiyete müstenid olan İstanbul'daki hükümet şeklini 16 Mart 1920'den itibaren sonsuza dek tarihe müntakil addeylemiştir.

Madde 2. Hilâfet, Hanedan-ı Âl-i Osman'a aid olup halifelîğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlâken erşed ve aslah olanı intihab olunur. Türkiye Devleti Makamı Hilâfetin istinatgâhidir (TBMM ZC, D: 1, C: 24: 304-316).

ve yeni, millî, bağımsız bir devlet kurma düşüncesini güçlendirmiştir. 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi’nin açılması ile birlikte izlenecek ulusal siyaset;

“...Ulusal sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup ulusun ve yurdun gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak gelişigüzel, ulaşılamayacak istekler peşinde ulusu uğraştırmamak ve zarara sokmamak, uygarlık dünyasının uygarca insanca davranışını ve karşılıklı dostluğunu beklemektir”

şeklinde ifade edilmiş, Mustafa Kemal Paşa tarafından 24 Nisan 1920’de yapılması gereken; milleti millet olarak insanı insan olarak namus ve şerefi ile yaşatmak için kabul edilecek nokta ve esasın mevcut kuvvet ve vesaitimizi kontrol ederek imhaya çalışan düşmanların düşmanca olan emellerinin kırılması olduğu belirtilmiştir.

Büyük Millet Meclisi, iç ve dış unsurların yaratmış olduğu belli başlı sıkıntılar ile karşı karşıya kalmış, İstanbul Hükümeti ile münasebetlerde de bulunmuş, büyük bir azim ve kararlılık içerisinde mücadele etmiştir. Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümeti ile resmî haberleşmelere son vermiş, tehcir nedeniyle çeşitli şekilde zarar görenlerin ailelerine maaş bağlatarak onlara sahip çıkmış, Millî Mücadele’ye ve Osmanlı Devleti’ne oldukça zararı dokunan Damat Ferit Paşa’yı önce Osmanlı Devleti vatandaşlığından çıkarmış ardından da İstiklal Mahkemeleri aracılığıyla idama mahkûm etmiş, Sevr’in ön taslağı kabul edilen antlaşmaya yönelik Saltanat Şûrasında olumlu tavır alanların vatan haini sayılmasına ilişkin düzenlemeler yapmış, iç isyanlar ile ülkeyi yıpratmak isteyen güçlere karşı zorlu ve çetin mücadeleler vermiş, yapılan başarılı çalışmalar ile Damat Ferit Paşa Hükümetini düşürmüş ve İstanbul, Ankara ile uzlaşma yolunu seçmiştir. Birinci İnönü Zaferi neticesinde İngiltere Ankara Hükümetini tanımış ve yapılacak olan Londra Konferansına davet etmiş, Ankara Hükümeti gücünün bir göstergesi olarak 5 Kasım tarihinde İstanbul’da fiili yönetimi ele almış ve bu mücadele, Halife Vahdettin’in 16 Kasım 1922’de İstanbul’u terki ile sonuçlanmıştır.

Ankara Hükümeti ülkenin tamamında artık tek söz sahibi olmuş, yabancı unsurların da bu durumu kabul etmekten başka bir çaresi kalmamıştır.

KAYNAKÇA

AFETİNAN, Ayşe (1962), *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara.

AKIN, Rıdvan (2008), TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde

Devlet Erkleri ve İdare, İletişim Yayınları, İstanbul.

AKŞİN, Sina (1990), *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cilt 2, Cem Yayınevi, Ankara.

Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1982), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara.

ATATÜRK, M. Kemal (2006), *Nutuk*, (Haz. E. Semih Yalçın), Gazi Kitabevi, Ankara.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (1973), *Tek Adam Mustafa Kemal*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

AYIŞIĞI, Metin (1994), “Son Osmanlı Hükümeti İle Ankara Hükümeti Arasındaki Münasebetler”, *Toplumsal Tarih*, İstanbul, s.12-18.

BAYUR, Yusuf Hikmet (1973), *Türk Devletinin Dış Siyaseti*, TTK Yayını, Ankara.

BIYIKOĞLU, Tefik (1960), “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukukî Statüsü ve İhtilâlcî Karakteri”, *Bellekten*, Cilt XXIV, S. 96 (Ekim 1960'dan Ayrı Basım), TTK Basımevi, Ankara, s. 1-27.

ÇOKER, Fahri (1994), *Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, Cilt I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara.

DÜSTUR (1929), Üçüncü Tertip, Cilt 1, Milliyet Matbaası, İstanbul.

ERGİL, Doğu (1981), *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara.

İNAL, Mahmut Kemal (1953), *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, Maarif Matbaası, İstanbul.

İzzet Ahmet Paşa (1993), *Feryadım*, Cilt 2, İstanbul.

KILIÇOĞLU, Cemil (2006), *Osmanlı'da Son Paşalar*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

KOBAL, Yunus (2002), “Millî Mücadelede İç Ayaklanmalar”, *Türkler*, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.78-89.

KÜÇÜK, Cevdet (2005), “Millî Mücadele”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 30, İstanbul.

TANÖR, Bülent (2001), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

TBMM GZC (1980), Cilt 1, TBMM Matbaası.

TBMM GZC (1980), Cilt 2, TBMM Matbaası.

TBMM GZC (1980), Cilt 3, TBMM Matbaası.

TBMM Kavanin Mecmuası (1943), Devre I, Cilt I, No: 2, TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi (1954), Cilt 1, TBMM Matbaası.

TBMM ZC (1959), Cilt 1, TBMM Matbaası.

TBMM ZC (1960), Cilt 24, TBMM Matbaası.

TBMM ZC (1954), Cilt 3, TBMM Matbaası.

TBMM ZC (1960), Cilt 7, TBMM Matbaası.

TBMM ZC (1960), Cilt 9, TBMM Matbaası.

TEVETOĞLU, Fethi (1991), *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, TTK Basımevi, Ankara.

TURAN, Şerafettin (1992), *Türk Devrim Tarihi Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Cilt 2, BilgiYayınevi, Ankara.

Türk İstiklâl Harbi – İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1921), (1974), Cilt VI, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, (2008), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet (1990), *İlk Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

YALÇIN, E. Semih, (2007), *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Gazi Kitabevi, Ankara.